

POSELSTVÍ DŮVĚRY A JISTOTY

SEDMERO
PAMÁTNÝCH DOKUMENTŮ
Z DÁVNÉ I BLÍZKÉ MINULOSTI NÁRODNÍ

VYDÁNO
K DESÁTÉMU VÝROČÍ OBNOVENÉ
SAMOSTATNOSTI
V ŘÍJNU

1928

KNIHKUPECTVÍ F. TOPIČ NAKLADATELSTVÍ

ÚVOD

PROJEVY národního sebevědomí, starostlivé úzkosti o zabezpečení národa, zdravé důvěry v jeho budoucnost ozývají se po česku skoro nepřetržitě od prvních dob, kdy se naše mateřština povznesla od praktického úkonu jazykového k výši řeči literární a kdy v ní houstnou souvislé památky, nadané samostatným životem.

Chorál k svatému Václavu, dědici české země, tak mohutný v románské své prostotě, zahajuje tyto projevy vroucí modlitbou za přítomné i budoucí plémě, stavějící se pod ochranu svatého knížete, který se svou korouhví a svým mečem bdí na stráž u vstupní brány českého státu. Pak s rytířskou rozhodností i s útočnou odvahou hájí jeho práv proti škůdcům a nepřátelům českého jazyka i českého království ohnivý původce Dalimilovy kroniky, chápaje stejně bystře význam státní samostatnosti jako nebezpečí, hrozící od cizinců. Takto po právu přirozené sebezáchovy a sebeobraně zastávali Čechové proti politickému universalismu Svaté říše římské národu německého svůj národní

stát, a netrvalo to dlouho, a odvážili se čeliti také kulturnímu universalismu církevní latiny, dožadující se práva na vzdělanost ve vlastním jazyku. V době nejskvělejšího rozkvětu náboženské kultury gotické projevilo monumentální vlastenectví velikého státníka Karla IV. při založení pražské university vznešený úmysl, aby Čechové požívali z darů ducha a moudrosti doma a u vlastního stolu, arcit prostřeného ještě obecnou vzdělaností latinskou. Brzy potom však proslovil jihočeský zeman Tomáš ze Štítného v pozoruhodné a zanícené obraně českého bohosloví další, důsledný požadavek, aby se národ vlastní mateřštinou dorozumíval s Bohem i mezi sebou o nejvyšších otázkách poznání a spasení; není bez významu, že tento hlas národně kulturního uvědomění doléhá z venkovského obvodu, kde klíčí a roste nadějně sémě. I dochází takto již ve století XIV., tak skvělém státnicky i kulturně, slovesného výrazu češství velmi rozvitě, uvědoměle zevně a zároveň plně vnitřního obsahu.

Uvědomění toto došlo mocné posily náboženským hnutím husitské doby, jehož iniciátor prodchl již svou akademickou činnost na vysokém učení rozhodnou a často i útočnou politikou národnostní. Svěrázné a jímavé spojení těchto obou živlů shledáváme v listech M. Jana Husa, jmenovitě těch, které posílal do Čech z vězení kostnického; jeho červnový dopis na rozloučnou zahajuje právem řadu »poselství důvěry a jistoty«, k nimž se český národ s pohnutím a s vděčností vracívá. Tragické pozadí žaláře, odkud se již již otvírá pohled na popraviště i na blízký soud boží, dodalo Husovu sebezpytnému přemýšlení posvátné přísnosti a jeho úpěnlivému projevu naléhavého důrazu: před očima celého národa, v který se rozrostlo mistrovo posluchačstvo pražské, zpytuje kazatel betlémský, na němž leží tíha

duchovní odpovědnosti vůdcovy, své svědomí, skládá počet ze svého konání a zapřísahá svých věrných, aby chodili po cestách spravedlnosti před tváří Hospodinovou ke cti jména českého. Bylo v duchu Husově, jestliže jeho stoupenci pravého i levého křídla, se honosili tím, že váha a sláva národa stoupla jitřenkou pravdy boží na českém nebi a později také statečností vojsk českých proti nepřítelům kalicha i českého jazyka. Obsah češtví byl takto prohlouben ve smyslu náboženském, ačkoliv současně se ozývají v českých projevech husitských i katolických také jiné starší motivy vlasteneckého smýšlení, starost o stát, hrdá vzpomínka na politický i kulturní rozkvět v nedávné minulosti, úcta k patronům národním — nejednou jest tím zdůvodňován protest proti ničivému postupu bezohledné revoluce táboorské.

Sotva byl by se kdo nadál, že ze středu domněle nenárodního a mezinárodního hnutí evropsky universalistického humanismu vzejde nová opora českému sebevědomí. Poněkud pomaleji a skromněji opakovalo se na naší půdě totéž, co se dělo v Itálii a v Německu, a ku podivu, náboženská reformace česká, směr to spíše středověký, převzala na konec s ochotou tyto požehnané dary zcela novodobého proudu renesančního. Umělecky formalistní láska k rodnému jazyku a soustavná péče o něj, úcta k národní minulosti i s dějepisickým úsilím o její zdobné a výmluvné zpodobení, hrdost nad starodávným domácím řádem právním a obrana jeho před vnikáním cizího práva — tot nové a plodné prvky českého cítění národního v stol. XV. a XVI., jichž by beze vlivu humanismu Čechové nebyli dosáhli, alespoň nikdy v té skvělé plnosti. Za všechny se postavila během svého rychlého a bohatého vývoje Jednota Českých bratří, v níž se silný

a zdravý živel lidový slil s kulturně plodným živlem evropsky vzdělaných učenců a kde povědomí národní dosáhlo stupně nebývalého: českobratrští dějepisci a gramatikové s Janem Blahoslavem v čele, překladatelé Kralické bible, pedagogové ze škol Jednoty vsili do svých nábožensky založených, ale humanisticky vybudovaných děl drobné projevy, z nichž jest patrné, jak hluboko jim v srdci tkvělo češství a jak pro jeho hutný obsah nalézali formu řečnický působivou, i když jim většinou ucházel státně politický zřetel, bez něhož pravé vlastenectví vždycky zůstává neúplné.

Ale běda! Nejmohutnější z těchto projevů, dopínající se myšlenkové i výrazové monumentalitě, jakou vynikaly pozdně renesanční chrámové stavby právě jeho věku, svítí ušlechtilými sloupy svých vznosných vět a smělou klenbou své duchové koncepce do temné a sychravé noci úpadku zároveň národního i náboženského. Jan Amos Komenský, největší osobnost mezi českými humanisty i mezi nositeli české reformace náboženské, posílá svůj »Kšaft umírající matky Jednoty bratrské« z ciziny jako psanec do vlasti, kam se sám již nesmí vrátiti, a kde s kulturním životem postupně hasne a potuchá také uvědomění národní. Tvořivě syntetický duch Komenského slučuje v poselství svém tragicky prožitou úlohu posledního biskupa Jednoty s těžkým a dobrovolným posláním odpovědného vůdce národa; uvádí v promyšlený souhlas starodávnou dějinnou tradici českou se zvláštními náboženskými potřebami bratrské obce jemu svěřené; výmluvnými náznaky vyčerpává všechny složky národní vzdělanosti, ale nezapomíná ani na státní obsah češství a na jeho formu politickou. Mluví na rozloučenou a chvílemi se mu zajíká hlas; jasně si uvědomuje své katastrofální postavení a proto si

nenamlouvá planých útěch; ale přece jeho poselství naplněno jest důvěrou a jistotou. Pevná křesťanská víra v božskou Prozřetelnost zároveň s citovou potřebou Čecha-vlastence ukládají Komenskému, aby věřil a doufal, že po zkouškách jeho národ a v něm i duchovní dědictví Jednoty dojdou konečného vysvobození a povýšení — uprostřed zanícené modlitby k Hospodinu přísnému, ale spravedlivému zjevuje se náhle mysliteli, v němž dřímal básník, významný obraz ratolesti rostoucí jakožto podobnosti národní budoucnosti; tragický křást se mění v proroctví.

V době zcela blízké ozývá se ze srdce Čech hlas podobně bolestné důtklivosti a podobně osudového zabarvení; pocházeje pak od muže, který stál v táboře Komenskému protilehlém, ano, nepřátelském, jest výmluvným svědectvím, jak upřímní národovci čeští XVII. věku bez rozdílu náboženství a přesvědčení musili se strachovati o budoucnost vlasti, procházející právě nebývalým úpadkem. Z latinsky psané »Obrany jazyka slovanského, zvláště českého« od šlechtného jesuity Bohuslava Balbína mluví k nám především učený a nadšený historik, jemuž studium národní minulosti otevřelo zraky pro politickou stránku nejenom dějin, ale i přítomnosti a jenž prohlédá pronikavě i k složení nové společnosti české; odtud jeho odvážné poznámky o poměru dynastie a národa v českém království, o odrodilství a cizomilství mezi šlechtou a úřady, o zneuctování mateřštiny, rozmrhávání oteckého dědictví, utiskování lidu... jsme tu politické skutečnosti mnohem blíže než u humanistického učence Komenského, nad nějž Balbín předčí také posilujícím rozhledem po slovanském světě. Oba mužové, povoláním kněží a kazatelé, jsou unášeni důvěrami a jistotami transcendentními, jež jim pomáhají snášeti křivdy a hrůzy časnosti a očekávají jejich

odčinění od mocností nebeských: biblický protestant Komenský má nejbliže k Bohu, s nímž jest v přímém a bezprostředním svazku, kdežto barokní katolík Balbín se utíká pod ochranu svatého prostředníka a důvěrnou modlitbou k němu, dědici české země, nachází úzkostné spojení s nejdávnější tradicí domácího vlastenectví.

Víme dnes, že tento dvojhlasý zpěv, v jehož chmurném maestosu se stále se strhující účinností proplétá těžce tragický bas Komenského s Balbínovým jasným a bolestným tenorem, není jenom finale z beznadějně doby národního úpadku, nýbrž že zároveň obsahuje motivy, které o století později počalo národní obrození zprvu jen nesmělým tremolem preludovati, brzy však rozváděti v rozvětvenou skladbu složitě myšlenkové výstavby; Komenský i Balbín stávají se dílem bezděčně dílem uvědoměle vlasteneckými učiteli našich buditelů.

Dlouho před tím, než mohla skromnická obrozená literatura novočeská poukázati k dílům, v nichž myšlenka i slovesná forma vytvářejí živou a života schopnou jednotu, krčily se balbínovské motivy v obměnách buď lidově naivních neb pedanticky učeneckých tu v horlivých obranách jazyka a národnosti, onde v předmluvách k vydání starých památek, někdy uprostřed filologických výkladů odborných a jindy doprovodem k lidovýchovným pracím dějepisným; ještě památné vlastenecky obranné dialogy Jungmannovy těžily vydatně z této setby. Postupně přibývá těmto vlasteneckým projevům buditelským vědomé síly a pomalu také i politického rozhledu. Romantická citovost naplňuje je vzrušeným zanícením; horlivý kult dávné minulosti i emfatická oslava heroických a idylických míst domova dodávají malebné dekorace vyznáním a výzvám výmluvných neb

zpěvných národovců; láskyplná chvála jazyka, v němž se nyní spatřuje samo srdce národnosti, zaznívá doprovodem ve všech těch apoteosách romantického češství buditelského, z nichž Tylova toužná a oddaná píseň o domově přijata jest obecným souhlasem za hymnu národní.

Ačkoliv před převratným rokem 1848 nedopustilo absolutistické Rakousko v Čechách národně politického života, nechýbělo v buditelských projevech plodných politických myšlenek, jež se arcit' skrývaly v opatrných nápovědích a v mnohознаčných narážkách. O dvou možnostech politické ochrany a záchovy národa, které byly skryty již ve starostlivé úvaze Balbínově, bylo přemýšleno nejčastěji: o spravedlivém Rakousku, jež by Čechům a Slovanům vůbec zaručilo bezpečný národní rozvoj, a o světovládné moci Slovanstva na východě, která by mohla poskytnouti západoslovanským bratřím záštity, když by se jí nemohli nadíti od Rakouska; za to myšlenka, jak obnoviti starý samostatný stát koruny svatováclavské, byla příliš smělá, aby byla vyslovena a uvědoměle formulována v době předbřeznové.

František Palacký dal politickým snahám svého národa nejen mohutnou a pevnou podezdívku historickou, ale i veřejný výraz na fóru státně občanského života; propůjčil svému politickému působení celou mravní autoritu uznaného patriarchy české národní vzdělanosti; spojoval politický rozhled s filosofickou vážností a náboženským zanícením. V tom se podobal namnoze J. A. Komenskému, na jehož tradici navazoval ještě mnohem uvědoměleji než jeho protestantští souvěrci a přátelé slovenští, Jan Kollár a Pavel Josef Šafařík, z jejichž per a út máme také zachováno nejedno poselství o české a slovanské národnosti v duchu božnosti a humanity křesťanské. Jako Komen-

ský myslil a cítil také Palacký pod zorným úhlem onoho intelektualistického universalismu západoevropského, který renesanci spojuje s osvícenstvím a z něhož temení též novohumanismus na rozhraní klasicismu a romantiky: cílem veškerého úsilí buďtež vzdělaný jednotlivec, vzdělaný národ, vzdělané lidstvo, pracující souhlasně k tomu, aby duchovní ideály, založené křesťanstvím, prohloubené moderní vědou a zkrášlené uměním, došly plného rozšíření na zemi spravedlivé a šťastné; Palacký věřil nejinak než Komenský, že jest to zároveň naplněním tradice českého národu, národu Karlova i Husova. Totý smysl »Posledních veřejných slov« Palackého, pronesených při dokonání velkého životního díla, tváří v tvář věčnosti se zřetelným pocitem odpovědnosti před celým národem. Palacký se nezabývá cestami české politiky, které také jej sama vedly různými směry za cílem pevně stanoveným; neuvažuje ovšem ani o tom, měl-li by se názor dáti nábožensky na dráhu Komenského či Balbínovu; nenaznačuje, zda si budoucnost národní představuje v rámci spravedlivého Rakouska či v nezávislém státě vlastním — volá jen po rozšiřování vědy a osvěty jako záruce udržení a upevnění národnosti.

Stejně podivuhodná jako překvapující shoda slučuje »Poslední veřejné slovo« Palackého s »Politickou závětí« jeho duševního syna a pokračovatele Františka Ladislava Riegra, jakoby neleželo celé čtvrtstoletí mezi oběma projevy duchů každým rysem klasických. A jak závažné a osudné čtvrtstoletí! Důsledný a cílevědomý zápas státoprávní byl opuštěn, ale pozitivní politika, stavějící se na půdu konkrétní dvojhavé monarchie, nepřinesla nic ze žádoucích výsledků. Úzkost i nejstatečnějších srdcí před nebezpečím pangermánským se stupňovala rostoucí

moci vítězného Německa na mezinárodním dějišti evropském, avšak marně se ohlíželi horliví Slavjanofilové po důkazech, že Rusko skutečně míní býti pevnou protivahou Germánstva a ochranou slovanských bratří na západě. Revoluční pokus pokrokového hnutí zosnovaný v duchu domyšlené samostatnosti státoprávní byl udušen v zárodku. Vzdělání školské i lidové, pokroky vědecké i umělecké, později též rozvoj technický a hospodářský zesílily národ a posunuly jej v popředí kulturní Evropy, zároveň však po rozporech v politických názorech též rozdílly hospodářské a třídní ohrozily starou jednotu jeho smýšlení a cítění. Umělci a myslitelé nepřihlíželi trpně a němě k tomuto dějinnému vývoji v přítomnosti svého národa: Smetana, Aleš a Myslбек vztyčovali před ním modely dávného heroismu v monumentálních tvarech; Jan Neruda prožíval zaň pašijní tragiku oběti a utrpení, kdežto Svatopluk Čech burcoval ocelovým veršem z otroctví a ke svobodě; útlý kněz balbínovského typu V. Beneš Třebízský se modlil s jímavou úpěnlivostí za vlast a lidový epik se znalostmi učence, Alois Jirásek, křísil obrazy minulosti od starobylých pověstí přes husitskou epopeji až k prostonárodním proroctvím; Josef V. Sládek a Josef Holeček sestupovali až ke dřeni venkovského lidu a jeho dávných tradic, aby se tu dobírali národního prajádra; ale i v elegické bolesti Zeyerově, v sebemučivé skepsi Schauerově, v plodné Masarykově kritice, těchto třech různorodých projevech nového evropanství na české půdě, chvěla se citlivá a starostlivá účast o národní osud i budoucnost.

Toto všecko byl prožil Fr. Lad. Rieger, dědic Palackého, přítel Havlíčkův, sněmovník v Kroměříži i první z deklarantů; jemu, který se účastnil stejně živě ruchu politického, jako hnutí

kulturního, nezůstalo cizím nic z toho, co jakkoliv pohnulo srdcem národa. Celý osud lidský měl tento velebný stařec již za sebou, když psal svou »Politickou závěť«, tak štědrou dary hmotnými i mravními: slávu, ponížení a skvělou rehabilitaci, vděčnost za moudrý věhlas a jízlivé nepřátelství za omyly, přičylnost náležející otcovské autoritě i dočasné odcizení celého národa, blahobyť i chudobu, radosti i ztráty v rodině. Nyní, na pokraji svých dnů, mluvě jako staříčkový vůdce a otec se svým národem, nepřipomínal nic ve zlém a ani svým odpůrcům ani svým odpadlým ctitelům pranic nevyčítal, nýbrž přehlížeje mírným a klidným pohledem dráhu i smysl svého života, uštěďroval z moudrosti, již dospěl zkušenostmi tak mnohonásobnými; dotýkal se hlavních povahových rysů svých krajanů a varoval je před chybami i hříchy nejběžnějšími.* Takto se odkaz politikův proměnil ve velké poselství mravní, které soutěží vítězně se slovy na rozloučenou M. Jana Husi a Jana Amose Komenského. A přece tato homilie staříčkého Mojžíše, stoupajícího v rozjímání na horu Nebo, má daleký dosah politický, stavějíc politický život pod zorný úhel mravnosti, posvěcené názorem křesťanským a doprovázené karakterností antickou.

Právě na rozhraní dvou věků byla stilisována Riegrova slova na rozloučenou, která národ četl teprve po jeho smrti. Století, které nyní následovalo, bylo však hned v druhém svém deceniu během dějin donuceno, aby se vracelo nejen k odkazu Riegrovu a Palackého, ale také ke kšaftu Balbínovu a Komenského, k Husovým listům a vůbec ke všem poselstvím, v nichž český duch — a nejjistěji v obdobích zkoušek — může nalézati posilu a napřímení, povzbudivý hlas svého genia i oslavené svědomí svých dějin, mravní imperativ a osvobozující naději do lepší budouc-

nosti. Za průběhu světové války, kdy se na evropských bojištích se střídavým štěstím hrálo o život a bezživotí českého národa, nezbyvalo dlouho než v bezmocné trpkosti bráti do rukou všechny ty zažloutlé listy a prožívati nad nimi, kolik tvořivé síly jest v nich utajeno pro plodnou službu budoucnosti. Za to na konci evropského zápolení a tím i na začátku nových politických dějin českých, přibyla z plnosti velké doby další poselství důvěry a jistoty, z nichž hlavně dvě tvoří základní deklarace nové svobody a samostatnosti.

Včerstvé a hrdé paměti zůstávají podmínky, z nichž vznikly jak dubnová »Národní přísaha«, proslovená ústy Aloise Jiráska, tak vánoční blahozvěst, pronesená prvním presidentem Československé republiky, T. G. Masarykem; netřeba tedy opakovati je. A stejně ví každý občan obnoveného českého státu, že k sobě co nejtěsněji náleží tyto tak veliké projevy, první, jakožto vyznání víry uvědomělého a neohroženého domácího odboje, druhý jako poslední útěšné slovo diplomatické i branné akce zahraniční... jsou to dvě úměrně rostlé větve téhož společného pně. Hledajíce podle dávné výzvy Palackého místo pro staré, avšak omlazené Čechy v nové Evropě, činí to však oba dějinné projevy dvojím od sebe velice rozdílným způsobem. Jejich společná snaha opřít se o pevný pilíř nejvznešenější tradice vlastenecké jest ovšem na ráz patrná: citátem z Komenského Kšaftu skončil kmetný řečník v dubnu Národní přísahu, aby prorockým místem z téhož drahého dokumentu v prosinci staříčkový president zahájil své první poselství. Duch Národní přísahy zůstává tradicionalistický, ač příklad a požehnání předků burcuje z hrobů na posilu čistě moderních ideálů; stará Praha s královským dvorem Jiříkovým s vítězným průvodem

Božích bojovníků, se zástupem hrdinů zápasu státoprávního jest v monumentalisujícím podání Jiráskově pozadím pro nástup sjednoceného národa československého k poslednímu boji za sebeurčení a za staré právo českého státu. Široké a volné obzory mezinárodní světovosti rozeklenul však novověký kosmopolita T. G. Masaryk nad svým »Prvním poselstvím«, kde se na spravedlivé vítězství české věci, souznačné s vítězstvím moderní lidovlády, dívají velké státy evropské i americké, nacházejíce v něm potvrzení svých mravně politických zásad. Takto se nové češství, které T. G. Masaryk definuje ve smyslu moderní demokracie, občanské a nenáboženské, ocitá opět před dějinným soudem světa, před nímž J. A. Komenský řešil při starého češství křesťanského a duchovního — ale tentokráte národ napolo vlastní zásluhou, napolo za příznivé konstelace evropské, svou při vyhrává.

Opíraje se o dějinnou souvislost, nastupuje Čech novou dráhu, hrd na svůj stát, hrd na své vojsko, hrd na přízeň spoluzakladatelů svého poválečného bytu a především hrd na to, že se obsah jeho národnosti obohatil i prohloubil. Ke koruně svatého Václava připojeno bylo podle zákona národního sebeurčení Slovensko; pojem lidu se novou koncepcí demokracie a sociální spravedlnosti rozšířil; stará forma královského státu ustoupila modernějšímu útvaru republikánskému. Když byly při dubnové přísaze tyto možnosti v důmyslných narážkách napověděny, zdály se závratnými zámký v oblacích. Když k nim první prezident republiky ve vánočním poselství poukazoval jako k základům nového veřejného života, byly v nich s opojeným optimismem blažené chvíle pozdravovány skutečnosti již plně dosažené. Dnes však, po prvním dokonaném desetiletí národní

samostatnosti československé, cítíme všichni, jak jest nutno stále jim dodávati vytrvalou občanskou prací obsahu a opravdovosti, a jak po veselých svátcích národního osvobození, jimž náleželo poslední přání vánočního poselství r. 1918, musí následovati, rozšířeny na roky a desetiletí, tuhé týdny snahy, úsilí, klopoty, obětování. Nejen to: výstavba naší budoucnosti může se podařiti pouze tehdy, když při ní národ československý zůstane věren duchovním a mravním ideálům své minulosti, pro něž žili a trpěli, jimiž se řídili a rostli, za něž se modlili a o nichž horovali stejně Hus, Komenský a Balbín jako Palacký a Rieger ve svých starobylých a stále živých poselstvích důvěry a jistoty.

Arne Novák.